

Yepyk, L. 2016. Kadrove ta materialne zabezpechennia kursiv liknepu na Sumshchyni u 20-i rr. XX st. [Personnel and Material Support for the Courses of Elimination of Illiteracy in Sumy Region in the 20's of the XX Century]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 46. 126–129. [in Ukrainian]

Yefimenko, H. 2007. Sotsialne oblychchia vchytelstva USRR v konteksti transformatsii suspilstva (1920-i roky) [A Social Portrait of the USSR Teaching in the Context of Society Transformation (1920s)]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvidomchyi zb. nauk. prats*. Vyp. 17. S. 138–161. [in Ukrainian]

Kasianov, H. 1992. *Ukrainska intelihentsiia 1920-kh — 1930-kh rokiv: sotsialnyi portret ta istorychna dolia* [The Ukrainian Intelligentsia of the 1920s — 1930s: a Social Portrait and a Historical Fate]. Kyiv. [in Ukrainian]

Stryzhak, Ye. 2007. *Kadrove zabezpechennia serehn'oi ta vyschoi shkoly USRR: istorychnyi dosvid 1920–1930 rokiv* [Staffing of the Secondary and High Schools of the Ukrainian SSR: Historical Experience of the 1920s and 1930s]. Dysertatsiia kandydata istorychnykh nauk. Cherkas'kyi derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet, Cherkasy. [in Ukrainian]

УДК 93/94(477-25)(069.6)«18/19»

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220182

I. А. Кравченко

ORCID: 0000-0001-6917-3549

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

I. Kravchenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**«ЯКИЙ МУЗЕЙ ПОТРІБЕН КИЄВУ?»
(ДИСКУСІЇ НАВКОЛО КОНЦЕПЦІЇ СТВОРЕННЯ
ПЕРШОГО ПУБЛІЧНОГО МУЗЕЮ М. КИЄВА)**

«What Museum Does Kyiv Need?»

*(Discussions about the Concept of Creating
the First Public Museum in Kyiv)*

Статтю присвячено дискусіям навколо концепції створення Київського Художньо-промислового і Наукового музею кінця XIX — початку XX ст. На основі аналізу опублікованих і неопублікованих джерел висвітлюються погляди представників київської громадськості на те, яким має бути міський музей Києва. Досліджується питання, як ці погляди вплинули на формування остаточної концепції його створення. Згадуються особи, які відіграли особливу роль у створенні цього музею.

Ключові слова: Київський Художньо-промисловий і Науковий музей, Київське товариство старожитностей і мистецтв, А. В. Прахов, Б. І. Ханенко, В. П. Горленко, О. М. Лазаревський.

This article is devoted to the discussions regarding the concept of the creation of the Kyiv Art-Industrial and Science Museum at the turn XIX — XX centuries. Based on the analysis of published and unpublished sources, we studied the views of representatives of the Kyiv public regarding the concept of the Kyiv Art-Industrial and Science Museum creation. The central question of the research is – in which ways the views of the community influenced the final vision of the Kyiv Art-Industrial and Science Museum. The researchers distinguished the people who played the role of particular importance in the creation of this museum. The purpose of the article is to scrutinize the discussions regarding the concept of creating the first public museum in Kyiv, to highlight the views of the Kyiv public on what the Kyiv City Museum should look like and to analyze how these views influenced the formation of the final concept of its creation.

The raw data for this research were unpublished documents of the Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv, as well as publications with the views of the contemporaries on the concept of creating a museum published in the periodical press of the late XIX century.

The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity and systematic approach. In the course of the research the general scientific (analysis, synthesis, generalization) and the methods peculiar to historical disciplines (problem-chronological, historical-genetic, historical-systemic) were used.

The authors conclude that there existed several visions of the organization of the first public museum in Kyiv. First, the museum should be practically-oriented, in other words, it should serve certain needs of the city and improve its economy. Second, the museum collections should develop craft and industry and serve the educational purposes. Third, the museum should present collections of arts, which could be practically useful. Fourth, Kyiv needs the opening of a historical museum. Fifth, the museum should represent the works of art of different times and peoples. Sixth, the Kyiv Museum should consist of two separate departments: the Department of History and Ethnography and the Fine Arts and Art Industry of the South-Western Region. The last concept was adopted by the Committee for the Development of a Museum in Kyiv.

Keywords: Kyiv Art-Industrial and Scientific Museum, Kyiv Society of Antiquities and Arts, A. V. Prakhov, B. I. Khanenko, V. P. Gorlenko, O. M. Lazarevsky.

У XIX — на початку XX ст. музей поступово перетворювався на невід’ємну частину життя людини, а заснування нових музеїв було характерним явищем культурного життя. Можна відзначити кілька тенденцій, характерних для європейської музейної справи того часу. По-перше, це поява музеїв національної історії та культури, національного мистецтва, тобто музеїв, що мали особливо цінні колекції пам’яток загальнонаціонального значення. По-друге, у XIX ст. розвивалася диференціація наукових знань, і це не мог-

ло не позначитися на музейній сфері, зокрема на характері зібрань і організаційній структурі музеїв як сховищ першоджерел багатьох наукових дисциплін. Поступово складались основні профільні групи музеїв. По-третє, з другої половини XIX ст. почалося широке створення музеїв науки і техніки, музеї стали центрами поширення знань про прогресивні техніку й технології, одним з їх завдань стало стимулювання промислової і торгівельної діяльності.

Актуальним залишається питання, як усі ці загальноєвропейські процеси втілювались у вітчизняній музейній справі. Відомо, що перші загальнодоступні музеї на території сучасної України з'явилися на півдні (Піскун, В. М., 2004, с. 16): у Миколаєві (1806), Феодосії (1811), Одесі (1825), Керчі (1826). Вони збирали й експонували насамперед пам'ятки давніх цивілізацій, переважно античні. У 1805–1807 рр. відкрито низку музеїв при Харківському університеті — Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв.

У Києві перші музеї було засновано при навчальних закладах, найвідоміші — при Київському університеті св. Володимира (1834–1836 рр., Ботанічний, Зоологічний, Мінералогічний, Геодезичний, Астрономічний, Нумізмати́чний кабінети, музей Старожитностей і образотворчих мистецтв, Анатомічний музей) (Самойленко, Л. Г. 2016, с. 54) і при Київській духовній академії (1872 р., Церковно-Археологічний музей)¹. Цікаво, що вони не були закладами, котрі використовувались винятково для забезпечення наочності у навчальному процесі чи з метою наукового дослідження зібрань, зовсім недоступними для широкого загалу: в них було призначено певні дні й години, коли їх експозиції могли оглянути всі охочі. Але загальнодоступного міського музею, який мав би ще й загальнонаціональне значення, хоча б у перспективі, у XIX ст. у Києві так і не створили.

Мета статті — проаналізувати дискусії навколо концепції створення першого публічного музею м. Києва, висвітлити погляди представників київської громадськості кінця XIX — початку XX ст. на те, яким має бути міський музей Києва і проаналізувати, яким чином ці погляди вплинули на формування остаточної концепції його створення.

Ці питання поки ще не було достатньо висвітлено в історіографії. На особливу увагу заслуговують праці Л. Д. Федорової з історії київського музейництва і пам'яткоохоронної справи в Україні кінця XIX — початку XX ст. (Федорова, Л. Д. 2011. До історії, с. 53–70; Федорова, Л. Д. 2011. Записка, с. 82–94; Федорова, Л. Д. З історії, с. 268–273; Федорова, Л. Д. 2013) Але дослідниця лише побіжно поршує питання концепцій створення першого публічного музею м. Києва.

¹ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДАК України), ф. 396, оп. 1, спр. 2. Про заснування при КДА Церковно-Археологічного Товариства і музею, 49 арк.

Статтю написано на основі опублікованих і неопублікованих документів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, а також публікацій поглядів сучасників на концепцію створення музею в періодичних виданнях кінця XIX ст.

Методологія дослідження спирається на принципи історизму, об'єктивності й системності. В ході дослідження застосовувалися загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичні методи (проблемно-хронологічний, історико-генетичний, історико-системний).

Необхідність у створенні загальнодоступного міського музею обговорювалась у громадських колах Києва протягом останніх двох десятиліть XIX ст. Відомий історик мистецтва А. В. Прахов згадував, що, коли він уперше приїхав до Києва 1880 р., думка про музей була в його програмі, він заговорив про це з місцевою інтелігенцією, але відразу наштовхнувся на нарікання щодо недавнього розформування історико-етнографічного музею при Комісії для розбору давніх актів. Знищення цього музею спричинене було тим, що він став, за висловом А. В. Прахова, «как знамя украинофильской партии. Сетовавшие на эту гибель только что возникшего собрания, возражали на мои слова о необходимости учредить Музей в Киеве, на ту тему, что можно ли и стоит ли учреждать какое-либо подобное публичное собрание и решится ли кто-либо из собирателей вверить свои коллекции такому учреждению, если над ним висит дамоклов меч административного усмотрения» (Федорова, Л. Д. 2011. Записка, с. 90).

1894 р. А. В. Прахов писав у конфіденційній записці «Какой музей нужен и возможен в Киеве», що за 14 років нічого не змінилося: «Теперь, через 14 лет представляется ли какая-либо надобность беспокойства за неприкосновенность собраний, если они станут соединяться в Музее под флагом истории-археологии-этнографии? К сожалению, надо ответить утвердительно в виду всего того движения, которое наблюдалось открыто в Галиции и замаскированный отзвук которого наблюдается нами и здесь. Ни один здравомыслящий человек, конечно, не усомнится в крепости русской государственной власти в этих краях, но политический скандал всегда возможен и, следовательно, всегда возможно, что высшая администрация вынуждена будет упразднить всякое учреждение, с которым так или иначе будут связаны антигосударственные стремления, как это было 14 лет тому назад. Не следует давать даже и тени повода связать нарождающийся Музей с тенденциями, которые с общегосударственной точки зрения всегда будут предосудительны» (Федорова, Л. Д. 2011. Записка, с. 90–91).

Окрім того, А. В. Прахов указував на строкатість більшості аматорських колекцій того часу. Всі ці зібрання могли б стати значущими для суспільства лише за умови їх наукового опису, «когда они из предметов редкости и *curiosite* превратятся в материал для изучения и просвещения в том или дру-

гом направлени» (Федорова, Л. Д. 2011. Записка, с. 91). Тобто, на думку А. В. Прахова, ні в якому разі не потрібно об'єднувати ці колекції в формі історичного музею.

Також А. В. Прахов зазначав, що тому, хто виступає за створення історичного музею в Києві, можна нагадати про існування кількох закладів цього спрямування — Церковно-Археологічного музею при Київській духовній академії, а також Археологічного музею, Нумізматичного кабінету при Київському університеті Св. Володимира і Центрального архіву. Тому краше було б поповнювати новими пам'ятками вже наявні згадані музеї.

Більшість колекцій, які могли б надійти до нового музею, містили переважно пам'ятки мистецтва чи художніх ремесел, і лише небагато предметів, що стосуються місцевої історії. Ці колекції можна було б використовувати переважно для навчання мистецтву, і, на думку А. В. Прахова, саме музей мистецтва й потрібно заснувати в Києві. Також слід подбати про розвиток обробної промисловості, для чого музейне зібрання має бути практично корисним: містити колекції зразків промислового виробництва і дослідні майстерні з виставками виробів. Отже, А. В. Прахов запропонував «учредить Музей из искусств и художественных ремесел, под общим именем Художественного и Художественно-промышленного музея, имени Императора Александра III» (Федорова, Л. Д. 2011. Записка, с. 93).

Ще однією концепцією створення міського музею в Києві була пропозиція надати йому практичного спрямування, щоб він міг забезпечувати певні потреби міського господарства та облаштування, за прикладом гігієнічного міського музею в Берліні¹.

1893 р. О. М. Лазаревський наголошував, що в Києві треба створити саме історичний музей. Він писав, що Київ, велике й стародавнє місто, досі не має не лише історичного музею, але й ніякого взагалі. Думка про музей уже давно обговорюється, але немає меценатів для цієї справи. За спогадами О. М. Лазаревського, ще 1887 р., напередодні святкування 900-річчя хрещення Русі, засновник «Киевской старины» протоієрей Ф. Г. Лебединцев виступив з такою ініціативою, звернувшись до Київського митрополита Платона. Він пропонував створити історичний музей на честь 900-річного ювілею, щоб до цієї дати його вже заснувати й наповнити старожитностями. Митрополит Платон підтримав цю ініціативу та попросив скласти проект статуту музею, пообіцявши першим підписатися під ним як засновник, пожертвувати певну суму на цей проект, надати тимчасове приміщення в Києво-Софійському митрополічному домі, шукати меценатів серед киян та інших заможних людей і клопотатися про дозвіл на відкриття музею в Петербурзі. О. М. Лазаревський зазначив, що йому невідомо, чому тоді цей проект так і не втілили. О. М. Лазаревський нарікав на те, що багато матеріалу, якому потріб-

¹ К вопросу об устройстве в Киеве городского музея. Жизнь и искусство. 1894. № 165. С. 3.

но було б експонуватись у вітринах київського історичного музею, безповоротно розпорошується серед різних власників, причому чимало пам'яток вивозять за кордон, наприклад, ті речі, які селяни знаходять на Княжій горі. Був би музей, на думку О. М. Лазаревського, можливо, ці селяни віддавали б свої знахідки туди (А. Л. 1893, с. 169–171).

Свій погляд на те, яким має бути київський музей, висловив і В. П. Горленко — письменник, літературний критик, мистецтвознавець, фольклорист. Він активно співпрацював у «Киевской старине», збирав етнографічні й архівні матеріали. В. П. Горленко писав: «Для основания музея некто предложил воспользоваться коллекциями существующего уже в Киеве, но мало известного и посещаемого музея при духовной академии. Предложение это не нуждается в длинных возражениях. Не говоря о том, что Церковно-археологическое общество при академии, которому принадлежит музей, отнюдь не пожелает добровольно расстаться с очень ценным собранием, не забудем, что музей этот имеет специальный характер, сообщающий ему самостоятельный интерес и значение. Условия существования этого музея, лишенного всяческой поддержки и содержимого на скудные средства Церковно-археологического общества, ныне очень неприглядны. Но на значение его и пользу может быть обращено должное внимание и условия его существования могут измениться. Специальный интерес свой он сохранит всегда, а более подходящего места для него, как духовная академия, с ее историческим, древним корпусом — и подыскать невозможно. Устроенный и пополненный, этот музей составит всегда желательное звено в числе культурных учреждений Киева и, вместо того, чтобы думать об уступке его коллекций в пользу города, городскому управлению справедливее было бы прийти ему на помощь отпуском хотя бы небольшой ежегодной субсидии. Предметам, выходящим из рамок его задач и относящимся к бытовой истории или общему искусству, ничто не мешает впоследствии перейти в состав городского музея, путем взаимного обмена, с согласия правлений обоих учреждений»¹.

Щодо пропозиції надати музею практичності, то, на думку В. П. Горленка, «о пользе подобного учреждения не может быть спора, но задачи его совсем иные, чем те, которые предстоят киевскому музею, как учреждению просветительному, имеющему быть не только школою городских гласных и членов санитарной комиссии... но пособием высшему духовному развитию населения всего города и края.

Требования практической, повседневной жизни настоятельны и законны, но нельзя сосредоточиваться на них одних... Задачи, какие должен преследовать музей, должны быть высшего духовного порядка; он должен отвечать требованиям просвещения и быть учреждением чисто культурным,

¹ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 54.

столь необходимым, разрастающемуся внешним образом, но вовсе не растущему умственно Киеву.

Киевский музей должен быть хранилищем памятников прошедшего и образцом искусств»¹.

В. П. Горленко наголошував, що далеко не всі кияни переконані в користі історичних і художніх зібрань, оскільки й тепер можна почути висловлювання проти проєктів подібного закладу в Києві, «а о создании его прикладывается слишком мало забот и стараний и дело, разговоры о котором начаты давно, идет апатично, лениво и вяло...

Для города с таким историческим прошлым, как Киев, создание исторического собрания есть вопрос чести и достоинства. Колыбель русского просвещения и веры, город, за обладание которым велась упорная племенная борьба и который устоял в этой борьбе, город, долго служивший средоточием образованности, не только для своей земли, но и для отдаленного севера — имеет что вспомнить и что поведать о своем прошлом. Собрать, сохранить и по мере сил восстановить вещественные следы этого прошлого — долг и обязанность просвещенных граждан этого города.

Собрать воедино драгоценные следы былого, систематизировать их, дополнить копиями, изображениями, фресками, письменными памятниками... и разместить в строгом порядке, сохранить для изучения потомков — такою задачею подобно исторического собрания»².

Потреба в музеї мистецтв у Києві була не меншою, тому що в місті не було гідного цієї назви загальнодоступного художнього зібрання, яке давало б можливість ознайомитися з творами мистецтва різних часів і народів³.

Прохання посприяти створенню в Києві музею висловлювала і голова Московського археологічного товариства графиня П. С. Уварова в листі до Київського генерал-губернатора О. П. Ігнат'єва від 7 червня 1894 р. Вона зазначала, що в Києві є колекціонери місцевих старожитностей, які збрали вельми цінні колекції, наприклад В. В. Тарновський. Зберегти їх можливо лише за умови створення в Києві музею, який мав би на меті зібрати, залучити й зберегти всі ці колекції, котрі мають висвітлювати історію краю, розвиток мистецтва й археологію. Графиня вказала ще на один важливий аспект потреби в такому музеї: дуже багато знахідок і коштовностей краю вивозиться за кордон, замість того, щоб поповнювати ними музейне зібрання⁴.

¹ ЦДАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 54–55.

² ЦДАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 55.

³ ЦДАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 55.

⁴ ЦДАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 56.

Окрім згаданих поглядів і пропозицій щодо майбутнього київсько-го музею, існувала офіційна, державна концепція створення міських музеїв в імперії, яку прийняла 19 лютого 1883 р. урядова комісія, утворена при Петербурзькій академії мистецтв. Основні положення її були такі: першою, основною частиною музеїв, має бути відділ ужиткового мистецтва (ремесел і промисловості); другою — зібрання предметів, що можуть стати зразками під час навчання малюванню й живопису; третій відділ — зібрання предметів мистецтва, переважно вітчизняного. Щоб розпочати формувати колекції перших двох відділів, музей може звернутися до уряду й отримати 10 тис. руб. відразу, а потім — по 2 тис. руб. щорічно. Приміщення музею має бути окреме, зручне, сухе, безпечне від пожежі, з квартирою для зберігача; воно нотаріальною угодою переходить у державну власність, причому уряд, залишаючи його в завідуванні міста (дворянства, земства), не може змінити його призначення. В разі закриття музею будівля повертається місту (дворянству, земству), а колекції та майно — жертводавцям, в Ермітаж чи Академію (мистецтв). Керує музеєм особливий комітет під контролем Академії, до складу якого входять представники місцевого університету, зберігач і вибрані особи від міста (дворянства, земства), якщо останні беруть участь у спорудженні чи утриманні музею. На ремонт, опалення, освітлення, обслуговування й утримання зберігача музею (з правом державного службовця), як і на подальший розвиток музею, місцева влада має виділяти певні кошти, незалежно від допомоги уряду чи Академії¹.

Також у той час існувала практика передання до «провінційних» музеїв художніх творів з «дублетів» та копій з Ермітажу, імператорських палаців і Академії мистецтв².

Нарешті 7 травня 1894 р. Київський генерал-губернатор зібрав нараду про влаштування музею в м. Києві, куди запросив представників місцевої влади, провідних учених, колекціонерів і меценатів. Виступаючи на цьому зібранні, він підкреслив, що думка про влаштування такого музею виникла вже кілька років тому, необхідність у ньому набула широкого визнання, що деякі особи висловили готовність помістити в музеї свої колекції предметів історії, археології, старожитностей, і запропонував зібранню обговорити: чи бажано, корисно та своєчасно було б заснувати в Києві музей? Зібрання одностайно визнало це бажаним і корисним. Висловили думки про те, що музей має стати сховищем всіх предметів, котрі стосуються історії та старожитностей Південно-Західного краю й сусідніх місцевостей, до музею має приєднатися міська бібліотека з читальним залом, окрім того,

¹ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 90–91.

² ЦДІАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 92–93.

в музеї можуть розміщуватися художні твори. З огляду на це йому слід при- своїти назву «Київський музей»¹.

Детальнішу концепцію створення музею висвітлено в циркулярі Під- готовчої комісії Комітету для розробки питання про влаштування музею в м. Києві під керівництвом Київського, Подільського і Волинського гене- рал-губернатора від 12 липня 1895 р. Там зазначається, що майбутній Київ- ський Миський музей буде складатися з двох відділів: 1) Історії і етнографії і 2) Витончених мистецтв і художньої промисловості Південно-Західного краю. «Первый отдел имеет в виду интересы чисто научные. Вторым отде- лом, художественным и художественно-промышленным, предполагается удовлетворить практическим нуждам Юго-Западного края, организовав этот отдел как совершенно новое, еще не возникшее в крае, учебно-вспомогатель- ное учреждение, где лица, желающие обрабатывать естественные богатства края путем художественным, могли бы находить возможно полные коллек- ции образцов как произведений, так и самых производств по избранной им специальности. От этого в будущем ожидается развитие и подъем обраба- тывающей, художественно-промышленной деятельности, долженствующий повести к материальному обогащению края»².

У циркулярі наведено список предметів, які організатори бажали б бачити в музейному зібранні, для чого розшукували колекції та предмети, що перебу- вали у власності приватних осіб чи суспільній власності. Перший відділ музею, історії й етнографії, поділявся на два підвідділи: первісної археології та ста- рожитностей княжого християнського періоду. Для першого підвідділу плану- вали зібрати: 1) предмети палеолітичної доби; 2) предмети неолітичної доби: а) кам'яні знаряддя відбивні й поліровані; б) знаряддя з кістки; в) майстерні кам'яних виробів: знаряддя виробництва; відходи, що залишалися після вироб- ництва (нуклеуси, відщепи, обрізки, стрижні); незакінчені знаряддя; г) стоян- ки кам'яної доби, е) печери кам'яної доби з предметами, котрі в них знаходять; ж) антропологічні матеріали: черепи кам'яної доби і людські кістки з архаїчни- ми ознаками; 3) зброю і знаряддя доби бронзи; 4) залізна доба: а) залізну зброю, б) знаряддя і предмети домашнього побуту, в) прикраси одягу, г) керамічні ви- ро- би, д) предмети готського стилю, е) статуетки й ідоли, ж) грецькі гробниці і пред- мети грецького виробництва, знайдені в Південно-Західному краї; з) кургани скіфського типу; і) кургани слов'янського типу: древлянські, полянські, сіве- рянські, тиверські й волинські, и) кургани кочових степовиків.

Для другого підвідділу розшукували: 1) зброю: кольчуги, шоломи, мечі, списи, сокири, стріли, булави тощо; 2) кінську зброю: сідла, стремена, вуздеч- ки, прикраси вуздечок, шпори; 3) одяг і його прикраси: а) залишки тканин

¹ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-про- мышленного и научного музея, 1894-1905, арк. 59-60.

² ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1047, спр. 546. Дело об устройстве в г. Киеве музея, 1895, арк. 1-3.

і взуття; б) браслети: золоті, срібні, бронзові, скляні; в) персні й обручки; г) намисто, привіски; д) золоті й срібні медальйони; е) сережки; ж) жіночі діадеми; з) шийні гривни, і) фібули, и) поясні пряжки; 4) предмети домашнього побуту: знаряддя, замки, ключі, посуд тощо; 5) предмети для спеціальних занять: а) знаряддя для рибальства; б) землеробські знаряддя; в) прясельця; г) знаряддя для металевого виробництва; д) жорна; б) керамічні вироби; 7) предмети, котрі використовувались для торгівлі: а) ваги і важка; б) монетні гривні; в) карбована монета; г) плombs і вислі печатки; 8) предмети церковно-релігійні: а) хрести; б) хрести-енколпіони; в) панатії і медальйони; г) ікони, складні ікони; д) церковне начиння: чаші, дискоси, лжиці, копія, рипіди, кадила, підсвічники, грати, дзвони, церковний одяг, меблі, книги рукописні й друковані; е) прикраси церковних будівель (мозаїка, фрески, частини мозаїки підлоги, шиферні візерунчаті плити, частини кам'яного оздоблення стін: колони, арки, архітрави, цоколи, оздоблення дверей тощо).

Для другого відділу музею планували зібрати плани, фотографії та малюнки примітних будівель громадянського, військового і релігійного призначення будь-яких конфесій; статуї, барельєфи, погруддя з будь-якого матеріалу, розміру й призначення. Розшукували твори живопису: фрески чи стінопис, ікони й релігійні картини, історичні картини, портрети, побутові картини, пейзажі, батальні картини, зображення тварин, плодів, квітів, архітектурні види, малюнки; також старовинні рукописи і твори друку, старовинні географічні карти й ноги, монети, медалі, жетони.

Також планували зібрати колекції сучасних виробів з металів, скла, кераміки, каміння, шкіри, тканини, дерева, вишивки і мереживо¹.

Найбільший внесок у створення музею в Києві належить Б. І. Ханенку, знавцю, аматору і колекціонеру пам'яток старовини. 1897 р. за його ініціативою було створено Київське товариство старожитностей і мистецтв, котре й почало, під безпосереднім керівництвом Б. І. Ханенка, організувати музей². Згідно зі статутом Товариства, метою його було збирання пам'яток старовини й мистецтв, а засобом її досягнення — створення музею з колекціями: археологічною, історичною, художньою і художньо-промисловою. В музеї мали бути й особливі зали для виставок предметів мистецтва та занять художників, а також проводиться публічні читання з історії чи мистецтва й художні конкурси. Колекції музею мали складатися з його власних зібрань і зібрань приватних осіб чи організацій, які б за їхнім бажанням могли надати їх музею на особливих умовах. Приміщення музею і його майно були у власності Товариства й м. Києва³.

¹ ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1047, спр. 546. Дело об устройстве в г. Киеве музея, 1895, арк. 3–6.

² ЦДІАК України, ф. 442, оп. 638, спр. 456. О награждении землевладельца-дворянина Богдана Ханенка чином действительным статским советником. 1908–1910, арк. 5.

³ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 634, спр. 665. Дело о Киевском обществе древностей и искусств. 1904–1905, арк. 5–7.

Завдяки енергії Б. І. Ханенка було зібрано кошти, щоб розпочати будівництво музею 1898 р. Проте зібраних серед громадськості коштів (майже 70 тис. руб.) не вистачало, вартість зведення запроєктованої будівлі була від 250 до 300 тис. руб.¹ Ще 100 тис. руб. отримали після неодноразових звернень до уряду, цього вистачило на спорудження музею без внутрішнього оздоблення².

Наступні роки Товариство присвятило організації музею і розміщенню в ньому різних колекцій. Б. І. Ханенко особисто пожертвував колекцій на суму до 100 тис. руб.³

Нарешті 30 грудня 1904 р. офіційно відкрили музей, котрий отримав назву «Киевского Художественно-Промышленного и Научного Музея имени Государя Императора Николая Александровича»⁴. Згодом на базі колекцій цього музею в Києві було створено Національний музей історії України, Національний художній музей України, Національний музей Т. Г. Шевченка і Музей українського народного декоративного мистецтва (Денисенко, Н. 2004, с. 38).

Таким чином, можна виділити кілька підходів (концепцій) щодо влаштування першого публічного музею в м. Києві:

1) музей має бути практичним, що міг би сприяти певним потребам міського господарства і влаштування (за прикладом гігієнічного міського музею в Берліні);

2) зібрання музею мають слугувати насамперед розвитку ремесел і промисловості й навчальним цілям, для чого він має збирати колекції вжиткового мистецтва і зразків для навчання малюванню та живопису; і лише за можливості — колекції предметів мистецтва — оригіналів, переважно вітчизняних («державна» концепція міських музеїв);

3) музей має презентувати колекції предметів мистецтв і художніх ремесел і бути практично корисним (концепція А. В. Прахова, дуже близька до «державної»);

4) Київ потребує відкриття історичного музею (концепція О. М. Лазаревського);

¹ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея, 1894–1905, арк. 379–380; ЦДІАК України, ф. 442, оп. 627, спр. 490. Представление правления Киевского Общества древностей и искусств о невозможности начать строительство здания художественно-промышленного музея в г. Киева из-за отсутствия средств, 1897, арк. 1–4.

² ЦДІАК України, ф. 442, оп. 658, спр. 1. Дело об открытии в г. Киеве художественно-промышленного и научного музея. 1894–1905, арк. 381–384; 459–460.

³ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 638, спр. 456. О награждении землевладельца-дворянина Богдана Ханенка чином действительным статским советником. 1908–1910, арк. 5.

⁴ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 638, спр. 456 О награждении землевладельца-дворянина Богдана Ханенка чином действительным статским советником. 1908–1910, арк. 5; ЦДІАК України, ф. 442, оп. 634, спр. 665. Дело о Киевском обществе древностей и искусств. 1904–1905, арк. 8.

5) музей має бути історичним і репрезентувати твори мистецтв різних часів і народів (концепція В. П. Горленка);

6) Київський музей має складатися з відділів Історії і етнографії та Витончених мистецтв і художньої промисловості Південно-Західного краю (остаточна концепція створення музею, прийнята Комітетом для розробки питання про влаштування музею в м. Києві, яка, власне, поєднувала всі перераховані пропозиції).

А. Л. 1893. К истории будущего Киевского музея. *Киевская старина*. № 1. С. 169–171.

Денисенко, Н. 2004. До хронології назв музеїв, колекції яких започатковані на базі Миського музею старожитностей і мистецтв. *Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття*. Київ: Златограф. С. 35–41.

Піскун, В. М. 2004. Роль музейної спадщини у формуванні національної ідентичності українців (кін. XIX — поч. XX ст.). *Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття*. Київ: Златограф. С. 14–20.

Самойленко, Л. Г. 2016. Освіта в музеї й музейна освіта в історії Київського університету. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 4 (131). С. 53–62.

Федорова, Л. Д. 2011. До історії національних форм музейництва: Київський художньо-промисловий і науковий музей. *Сумська старовина*. № XXXIII–XXXIV. С. 53–70.

Федорова, Л. Д. 2011. Записка Адріана Прахова «Какой музей нужен и возможен в Киеве» у контексті заснування в Києві крайового музею. *Київська старовина*. № 3. С. 83–94.

Федорова, Л. Д. 2011. З історії музеїв Києва XIX — початку XX ст. *Краєзнавство*. № 2. С. 268–273.

Федорова, Л. Д. 2013. *З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні: 1870–1910-і рр.* Київ: Інститут історії України НАН України.

А. Л. 1893. К истории budushcheho Kyevskoho muzeia [To the History of the Future Kyiv Museum]. *Kievskaiia starina*. № 1. S. 169–171. [In Russian]

Denysenko, N. 2004. Do khronolohii nazv muzeiv, kolektsii yakykh zapochatkovani na bazi Miskoho muzeiu starozhytlosti i mystetstv [To the Chronology of the Names of Museums, the Collections of which Were Started on the Basis of the City Museum of Antiquities and Arts]. *Muzeina sprava ta muzeina polityka v Ukraini XX stolittia*. Kyiv: Zlatohraf. S. 35–41. [In Ukrainian]

Piskun, V. M. 2004. Rol muzeinoi spadshchyny u formuvanni natsionalnoi identychnosti ukraintsiiv (kin. XIX — poch. XX st.) [The Role of Museum Heritage in the Formation of the National Identity of Ukrainians (Late XIX – Early XX Centuries)] *Muzeina sprava ta muzeina polityka v Ukraini KhKh stolittia*. Kyiv: Zlatohraf. S. 14–20. [In Ukrainian]

Samoilenko, L. H. 2016. Osvita v muzei i muzeina osvita v istorii Kyivskoho universytetu [Education in Museum and Museum Education in the History of Kyiv University]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. № 4 (131). S. 53–62. [In Ukrainian]

Fedorova, L. D. 2011. Do istorii natsionalnykh form muzeinytstva: Kyivskiy khudozhno-promyslovyi i naukovyi muzei [To the History of National Forms of Museology: Kyiv Art-Industrial and Scientific Museum]. *Sumska starovyna*. № XXXIII–XXXIV. S. 53–70. [In Ukrainian]

Fedorova, L. D. 2011. Zapyska Adriana Prakhova «Kakoi muzei nuzhen i vozmozhen v Kyeve» u konteksti zasnuvannia v Kyievi kraiovoho muzeiu [Adrian Prakhov's Note «What Museum is Needed and Possible in Kiev» in the Context of the Founding of a Regional Museum in Kiev]. *Kyivska starovyna*. № 3. S. 83–94. [In Ukrainian, in Russian]

Fedorova, L. D. 2011. Z istorii muzeiv Kyieva XIX — pochatku XX st. [From the History of Museums in Kyiv in the 19th — Early 20th Centuries]. *Kraieznavstvo*. № 2. S. 268–273. [In Ukrainian]

Fedorova, L. D. 2013. *Z istorii pam'iatkookhoronnoi ta muzeinoi spravy u Naddnpirianskii Ukraini: 1870–1910-i rr.* [From the History of Monuments Protection and Museum Work in Dnieper Ukraine: 1870–1910^s]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian]

УДК 94(477-37)+396.9«19/192»

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220183

М. С. Вороніна

ORCID: 0000-0002-7533-7463

*Харківський національний педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди*

О. В. Лабур

ORCID: 0000-0003-0194-0419

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

M. Voronina

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

O. Labur

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

«ПІДВОДНЕ КАМІННЯ»

**БІЛЬШОВИЗАЦІЇ / РАДЯНІЗАЦІЇ ЖІНОЦТВА
ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО ПОВІТУ (ЗАПОРІЖЖЯ)
У 1900–1920-Х РР.**

*Pitfalls of Bolshevik / Soviet Ideologization in Womanhood
of Oleksandrivskyi County (Zaporizhzhia) in the 1900–1920^s.*

Статтю присвячено вивченню гендерної ситуації, що склалася у 1900-1920-х рр. на Запоріжжі. Використання теорій гендеру та ментальності дало змогу виявити приховані й непередбачені перепони в процесах спочатку більшовізації, а потім радянської жіноцтва Олександрівського повіту. Доведено, що історично сформовані гендеровані нормативи краю (не в останню чергу, з революційно-анархістськими перипетіями Гуляйполя) впли-